

Віталій Шуміло

ІСТИННО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ ТА ІГУМЕН АЛІПІЙ (ЯКОВЕНКО)¹

DOI: 10.5281/zenodo.3732582

© В. Шуміло, 2020. СС BY 4.0

Мета статті – об’єктивне висвітлення біографічних даних про життя та діяльність чернігівського ігумена Аліпія (Олександра Андрійовича Яковенка) *через призму його приналежності до Істинно-Православної Церкви (ІПЦ). Методологія* дослідження спирається на антропологічний підхід та біографічний метод. **Наукова новизна.** На основі зібраних автором свідчень реконструйовано біографію ігумена Аліпія з огляду на його причетність до існування ІПЦ на території Чернігівщини. **Висновки.** Ігумен Аліпій входив до числа найбільш впливових ревнителів православної віри під час приходу радянської влади та запровадження антицерковної політики. У жовтні 1927 р. «за антирадянську агітацію і пропаганду», а фактично – за невизнання “Декларації про лояльність Церкви до радянської влади” й активну протидію її введенню в церковне життя, ігумен Аліпій був заарештований і відправлений до Харківського ДПУ, де він провів чотири місяці. За свідченням самого о. Аліпія, у харківській в’язниці від нього вимагали підписання Декларації. На жаль, слідчої справи 1927 р. поки віднайти не вдалося, але є свідчення очевидців та справа 1930 р., де згадується про арешт 1927 р. Перебування у в’язниці зміцнило о. Аліпія в переконанні, що радянська влада зневажає не лише християнські, але й просто людські моральні норми, і що лояльність до такої влади в тій формі, в якій її вимагав від Церкви Сергій Страгородський, неприйнятна для совісті православного християнина. Відтоді ігумен Аліпій став одним з переконаних ідеологів ІПЦ на Чернігівщині. У 1936 р., коли в Чернігові був розпочатий великий судовий процес і заарештовані усі священники та ченці, які належали до ІПЦ, о. Аліпій таємно переїхав до Чернігова, адже потрібно було очолити істинно-православну паству, що осиротіла. Він організував таємний чернечий скит на Верхній Лисковиці, де в катакомбному храмі щодня здійснював божественну літургію. З окупацією України Німеччиною в 1941 р. о. Аліпій вийшов з катакомб та вирушив до свого храму у с. Свинь. 20 вересня 1943 р., коли Червона армія вела бої за Чернігів і військові увійшли в с. Свинь, отець Аліпій був убитий червоноармійцем кинutoю навмисно під ноги гранатою. Отже, ігумен Аліпій є видатним діячем ІПЦ на Чернігівщині, одним з її духовних очільників та ідеологів.

Ключові слова: ігумен Аліпій Яковенко, архієпископ Пахомій Кедров, єпископ Дамаскін Цедрик, архимандрит Лаврентій Проскура, Істинно-Православна Церква, Катакомбна Церква, сергіанство, ісихазм, Чернігівська єпархія, Чернігівщина.

Ігумен Аліпій (Яковенко) належить до числа церковних діячів Православної Церкви, пам’ять про яких не може бути забута. У нього була непроста життєва доля: виходець з бідної селянської сім’ї, він мав за плечима лише декілька класів освіти, однак став однією з найбільш впливових постатей серед чернігівського

¹ Вперше надруковано: Шуміло В. Ігумен Аліпій і відродження традицій ісихазму на Чернігівщині. Реабілітовані історію : У двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко. Кн. 3. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. 600 с. С. 303–310. У цьому варіанті стаття виправлена та суттєво доповнена.

православного духовенства в першій половині ХХ ст. Ігумен Аліпій був духівником Чернігівської єпархії в переломні 1920-ті рр., під його патронатом перебувало багато православних сімей, які належали до місцевої інтелігенції, що свідчить про неабиякі природні дарування і високі моральні якості цієї людини. Він був особисто знайомий з Іоанном Кронштадтським, мав вплив на визначних архипастирів ХХ ст. Чернігівського архієпископа Пахомія (Кедрова, 1876–1937) і Ніжинського єпископа Дамаскіна (Цедрика, 1877–1937), які залишили помітний слід в історії Православної (зокрема, Катакомбної) Церкви. За його ініціативою в 1919 р. у Чернігові були вириті знамениті «Аліпіїв печери» (що дістали в народі назву від імені їх творця) – унікальна пам'ятка печерної архітектури, яка, на жаль, мало вивчена і практично знищена. За радянських часів Аліпій Яковенко зазнав репресій і, врешті-решт, прийняв мученицьку смерть за свою відданість християнським ідеалам, активну церковну й пастирську діяльність.

Ігумен Аліпій (Олександр Андрійович Яковенко) народився в 1881 р. у с. Плехтіївка Городнянського повіту Чернігівської губернії (нині – Ріпкинський р-н Чернігівської обл.)² у бідній селянській родині, через що не мав змоги отримати повноцінну освіту. Тому, як Аліпій сам про себе свідчив, він був «малограмотним», самоосвітою займався, вже будучи послушником Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові, у вільний від фізичної праці час³. У дитинстві улюбленим його заняттям було читання житій святих, що позначилося на формуванні світогляду та значною мірою зумовило його подальшу долю, виховавши певний життєвий ідеал. Цьому сприяла і та обставина, що с. Плехтіївка знаходиться неподалік від м. Любеча, батьківщини преподобного Антонія Києво-Печерського (983–1073). Місцеві сказання, що дбайливо зберігали пам'ять про «батька руського чернецтва», котрий приніс на Русь традиції ісихазму й афонський досвід «печерного» аскетичного подвижництва, також вплинули на християнське світосприйняття Олександра. Авторів цих рядків розповідали, що ще підлітком Олександр любив відвідувати для молитви печеру в Любечі, яку, за переказами, викопав прп. Антоній⁴. Не випадково, що саме Аліпій Яковенко став одним з натхненників відновлення ісихастських традицій в Чернігівській єпархії, що відродилися в Руській Церкві у ХІХ – на початку ХХ ст. Створення в 1918–1919 рр. на Болдиних горах у Чернігові нового печерного комплексу – в руслі відродження цих традицій.

У 1903 р. Яковенка призвали до армії. Він служив в Кронштадті матросом Балтійського флоту в розпал російсько-японської війни (1904–1905). У військових діях на Далекому Сході він участі не брав, але, за його розповідями, революційні настрої, що охопили під час невдалої для Росії війни північну столицю імперії і які вилилися в Першу російську революцію 1905 р., торкнулися і матроса Яковенка. Революційна агітація, особливо активна серед матросів Балтійського флоту, справила на Олександра, вихідця з бідної селянської родини, значний вплив – у цей час він переживає серйозну релігійну кризу, його юнацькі ідеали похитнулися⁵.

Звичайно, ми не можемо знати, до яких глибин зла міг дійти матрос Яковенко, заготований революційною пропагандою. Сам він, за свідченням людей, що близько знали його, завжди говорив про це із здриганням. Адже відомо, які жорстокі звірства чинили більшовики-матроси Балтійського флоту під час

² Карнабед А. Тасмниці Болдиних гір (нарис четвертий). *Сіверянський літопис*. 1995. № 6. С. 13; Руденок В. Останній печерник. *Просвіта*. 2001. № 16. 13 квітня. С. 2.

³ Свідчення Павла Олексійовича Фльорова, який близько знав архієпископа Пахомія (Кедрова), єпископа Дамаскіна (Цедрика), архімандрита Лаврентія (Проскуру) та ігумена Аліпія (Яковенка). Запис бесіди від 15 березня 1991 р., з архіву автора.

⁴ Свідчення П. О. Фльорова.

⁵ Свідчення П. О. Фльорова; Свідчення Ксенії Огеївни Чайникової, яка близько знала архієпископа Пахомія (Кедрова) та ігумена Аліпія (Яковенка). Запис бесіди від 23 травня 1992 р., з архіву автора.

громадянської війни⁶. Як би там не було, але саме в цей переломний момент Олександр познайомився з уславленим Кронштадтським пастирем – протоієреєм Іоанном Сергієвим (1828–1908). Спілкування з «всеросійським батюшкою» назавжди визначило подальший життєвий шлях Олександра Андрійовича Яковенка. Вдячність отцеві Іоанну за те, що той уберіг його від зла і повернув на нормальний людський шлях, ігумен Аліпій зберіг до кінця життя⁷.

Особисте знайомство з Іоанном Кронштадтським, відомим подвижником, автором богословських робіт, присвячених молитовній практиці⁸, мало для Олександра Яковенка не лише моральне значення. У цей час його аскетичні мотивації здобули підтримку і розвиток саме у напрямі ісихазму – шляху, до якого він прагнув і яким пройшов всупереч (а можливо, як учить православне аскетичне богослов'я, завдяки) життєвим знегодам.

У 1908 р. Яковенко повертається до рідної Плехтіївки. На той час померли його батьки. В. Я. Руденок у статті «Останній печерник» пише, що родичі Олександра привласнили собі майно його батьків⁹, тож він, повернувшись з військової служби, залишився «без кола і без двору». Олександр сприйняв це як «промисел Божий», що звільнив його від земного добра заради Добра Небесного – порятунку душі. Пам'ятаючи благословення о. Іоанна Кронштадтського на служіння Церкві та людям, він поступив послушником у монастир: «Недалеко от нашей деревни находилось хозяйство монастыря и туда я поступил на черную работу. Проработав два года на черную работу (так у тексті – *Авт.*), меня по распоряжению игумена Климента перевели в Черниговский Троицкий монастырь»¹⁰. У Троїцько-Іллінському монастирі він займається самоосвітою, на нього звертає увагу архієпископ Чернігівський і Ніжинський Василій (Богоявленський, 1867–1918) – архипастир, який багато зробив для розвитку освіти в Чернігівській єпархії¹¹. Приблизно у ці роки Олександр Яковенко прийняв чернечий постриг з ім'ям Аліпій на честь преподобного Аліпія Стопника (VII ст.). У 1914 р. архієпископ Василій висвятив Аліпія у сан ієродиякона, а згодом – ієромонаха¹².

Саме в ці роки в Троїцько-Іллінському монастирі складається кістяк з духовенства та ченців, для яких ідеї ісихазму, що здобули в Росії широку популярність навіть серед вірян завдяки знаменитій Оптиній пустині, стали основою для побудови морального аскетичного життя. Не випадково й ім'я Аліпій, яке Яковенко прийняв при постриженні: стовпництво, як і «печерне» подвижництво, було однією з форм поглибленої внутрішньої молитовної практики ісихазму. Водночас Аліпій близько зійшовся з іншим подвижником-ісихастом Троїцько-Іллінського монастиря – ієромонахом Лаврентієм (Проскурою, 1868–1950). Мабуть, у ці роки в надрах чернігівського гуртка монахів-ісихастів зароджується й ідея створення в Чернігові, поблизу від Антонієвих печер XI ст.,

⁶ Див., напр.: Мельгунов С.П. Красный террор в России. 1918–1922. Второе издание, дополненное. Берлин, 1924 [сучасне репринтне видання: Москва, 1990].

⁷ Цілком ймовірно, що ще 16-річним юнаком Олександр Яковенко міг бути серед численних шанувальників о. Іоанна, коли 11 вересня 1897 р. відомий російський пастир приїжджав до Чернігова вклонитися мощам новопрославленого Феодосія Чернігівського. Про приїзд Іоанна Кронштадтського до Чернігова див.: Тарасенко О. Іоанн Кронштадтський у Чернігові. *Троїцький вісник*. 1999. № 9 (62). 29 жовтня. С. 3.

⁸ Див., напр., відому роботу Іоанна Кронштадтського «Моя жизнь во Христе».

⁹ Руденок В. Вказ. праця. С. 2.

¹⁰ ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Арк. 3. Протокол допиту від 11 листопада 1930 р.

¹¹ Див. докладніше: Шумило В. Новосвященномученик Василий, архієпископ Черниговский. *Вера и Жизнь*. 1995. № 1 (8). С. 2–4; Королев В. Любовью побеждая страх. Жизнеописания Новомучеников Российских. Архієпископ Пермский Андроник, єпископ Соликамский Феофан, архієпископ Черниговский Василий, єпископ Семиреченский Пимен. 1867–1918. Фрязино: Паломник, 1998. С. 94–96.

¹² Шумило Сергій. Старець Аліпій. *Троїцький вісник*. 1999. № 9 (62). 29 жовтня. С. 3.

нового печерного храмового комплексу.

Революцію 1917 р. ієромонах Аліпій не сприйняв. Тут позначилося, окрім християнських аскетичних ідеалів, і близьке спілкування з отцем Іоанном Кронштадтським і чернігівським архієпископом Васи́лієм (Богоявленським).

На гребені революційної хвилі відбулися суттєві зміни у багатьох сферах не лише громадського, але й церковного життя. Одним з таких проявів було створення в єпархіях так званих «виконавчих комітетів духовенства», які «зміщували» з кафедр архієреїв, котрі революційною владою вважалися монархістами. У березні 1917 р. архієпископ Васи́лій був звільнений на спокій, а на його місце в травні єпархіальними зборами духовенства та вірян обраний вікарій Чернігівської єпархії, єпископ Стародубський Пахомій (Кедров)¹³.

Єпископ Пахомій, як і його попередник архієпископ Васи́лій, був учнем видатного богослова, пастиря і молитвеника архієпископа Антонія (Храповицького, 1863–1936), обраного у 1918 р. на Київську митрополічу кафедру з титулом митрополита Київського і Галицького¹⁴. Тому з обранням на Чернігівську кафедру єпископа Пахомія можна говорити про зміну поколінь, але навряд чи можна говорити про зміну молитовних, аскетичних і пастирських ідеалів, які затвердилися за колишнього архієрея. Чернігівські ісихасти, які добре знали Стародубського вікарія, ще ближче зійшлися з ним після того, як він став їх правлячим архієреєм, а ієромонах Лаврентій (Проскура) став духівником єпископа Пахомія.

У жовтні в Петрограді відбувся більшовицький заколот. На території колишньої Російської імперії вирує братовбивча громадянська війна. Розпочався новий період в історії Православної Церкви – період небачених доти гонінь на Церкву і на релігію. Був розстріляний у Києві митрополит Володимир (Богоявленський, 1848–1918)¹⁵, вбитий колишній чернігівський архієпископ Васи́лій – після фізичних знущань скинутий з потяга, що рухався по мосту через р. Кама на великій швидкості¹⁶ тощо. Період громадянської війни характерний не просто гоніннями на духовенство, а жорстокими, витонченими знущаннями та втратами без суду і слідства¹⁷. Зрозуміло, усі ці негаразди безпосередньо торкнулися і Чернігівської єпархії¹⁸.

Отже, прихід до влади в Україні у квітні 1918 р. гетьмана Павла Скоропадського православними людьми був сприйнятий з полегшенням: тут встановилася справжня оаза мирного життя – посеред бурхливого океану громадянської війни. У вищих церковних і військових колах навіть народилася ідея таємно вивезти з більшовицької Москви в український Київ Московського патріарха Тихона (Белавіна, 1865–1925).

Гетьман П. П. Скоропадський, крім того, був православною людиною¹⁹. Ма-

¹³ Шумило В. Вказ. праця. С. 3–4; Королев В. Вказ. праця. С. 97–98; Тарасенко А. Пахомий (Кедров), архієпископ Черниговский: Материалы к биографии. Чернигов: РИК «Деснянська правда», 2006. С. 11–12.

¹⁴ Никон (Рклицкий), архієп. Жизнеописание блаженнейшего Антония, митрополита Киевского и Галицкого. Нью-Йорк, 1958. Т. 4. С. 224–233; Ульяновский В. І. Церква в Українській Державі. 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). Київ : Либідь, 1997. С. 71–90.

¹⁵ Див. повідомлення чернігівського архієпископа Пахомія про вбивство митрополита Володимира Всеросійському Помісному Собору, що проходив у той час у Москві: Пахомий (Кедров), архієп. Речь на торжественном заседании Священного Собора, посвященном памяти мученически скончавшегося митрополита Киевского Владимира (Богоявленского), 15(28) февраля 1918 года / Публикация В. Шумило. *Вера и Жизнь*. 2010. № 1–2 (16–17). С. 93–96.

¹⁶ Шумило В. Новосвященномученик Василий... С. 4.

¹⁷ Див., напр.: Польский Михаил, прот. Новые Мученики Российские. – Нью-Йорк, 1949. Т. 1.

¹⁸ Див. докладніше: Радянська влада та православна церква на Чернігівщині у 1919–1930 рр.: Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Р. Б. Воробей; упорядники А. В. Морозова, Н. М. Полетун. Чернігів, 2010.

¹⁹ Див. його спогади: Скоропадський П. П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. Київ ; Філадельфія:

буть, не випадково саме у квітні 1918 р. ієромонахи Аліпій (Яковенко) і Лаврентій (Проскура) з благословення єпископа Пахомія почали копати на одному зі схилів Болдиної гори новий печерний комплекс з підземними храмами та келіями²⁰: до цього часу ідея остаточно дозріла, сформувалися, як шановані й авторитетні пастирі, її автори, а мирне цивільне життя в країні сприяло втіленню ісихастської ідеї і подавало надії на благополучне закінчення громадянської війни, принаймні, у межах України.

Створення печерного монастиря завершилося вже за більшовиків. Останні місяці роботи проводилися потайки, вночі, у найсуворішій конспірації. 26 листопада (ст. ст.) 1919 р., в день пам'яті преподобного Аліпія Стовпника, у підземному храмі була здійснена перша божественна літургія²¹.

А. А. Карнабед, під керівництвом якого проводилися археологічні розкопки «Аліпієвих печер» у 1960–1970-х рр., так пише про цю унікальну пам'ятку і її творця: «Наші архітектурно-археологічні дослідження ... підтвердили свідчення автора статті “Нові печери” (1928 р.) Бориса Пилипченка та старих людей про казкову красу цього підземного ансамблю, де Аліпій відзначився не лише як умілий організатор, а й як перш за все здібний будівничий і художник-митець. Він переніс під землю, як це робив в XI сторіччі Антоній, принципи плану та об'ємно-просторового рішення наземних храмів, але в даному випадку народної дерев'яної архітектури з притаманними таким храмам обхідними галереями-“опасаннями”, які йдуть від галерей храмів доби Київської Русі. Досить подивитись на план “Нових” печер, їх поздовжній розріз та деталі орнаментально-художніх композицій, які прикрашають стіни, склепіння, щоб впевнитись у цьому»²².

Ми дозволили собі привести велику цитату відомого чернігівського археолога і архітектора А. А. Карнабеда не випадково: знавець старовини Київської Русі, її архітектурних і печерних пам'яток, який особисто проводив розкопки «Аліпієвих печер», він підтвердив «ісихастський» характер створення печерного монастирського комплексу ієромонахом Аліпієм (Яковенком). Зразком для створення цього комплексу послужили як підземні, так і наземні храми Київської Русі, коли ісихазм як молитовно-медитативна практика був поширений не лише серед чернецтва Давньої Русі, але навіть серед представників князівської влади²³.

Аліпій почитав пам'ять про Київську Русь як про «золотий час» руського православ'я, тому природно, що свій ідеал він спробував утілити не лише у формі відродженої молитовної практики, але й у формі цілком відчутної, матеріальної – в побудові храму, що якнайповніше, на його думку, втілював ці ідеї в архітектурі. У цьому ж підземному монастирі він створив для себе келію і підготував місце для могили. Вочевидь, у його плани входив відхід у затвор, на зразок давніх монахів-ісихастів²⁴. Проте в затвор він пішов набагато пізніше, зовсім в іншому місці й з інших причин.

Новий печерний монастир проіснував недовго. За різними відомостями, вже до кінця 1919 р. влада заборонила проведення в печерних храмах богослужінь. Принаймні, відомо точно, що в лютому 1920 р. в печерах відкрито вже не слу-

Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1995.

²⁰ Див. детальніше: Карнабед А. Таємниці Болдиних гір (нарис четвертий). *Сіверянський літопис*. 1995. № 6. С. 13–15; Шумило В. Схиархимандрит Лаврентій и его время. Очерк церковной истории Черниговщины (1868–1950 гг.). Чернигов: Вера и Жизнь. 2001. С. 6–8; Руденок В. Останній печерник. *Просвіта*. 2001. № 16. 13 квітня.

²¹ Шумило В. Схиархимандрит Лаврентій и его время... С. 8.

²² Карнабед А. Вказ. праця. С. 13–14.

²³ Див. докладніше: Ісіченко Ігор, архієп. Аскетична література Київської Русі. Харків: Акта, 2007; Шумило С. М. Произведения преподобного Ефрема Сирина в Киевской Руси. *Вера и Жизнь*. 2010. № 1–2 (16–17). С. 104–116.

²⁴ Шумило В. В. Вказ. праця. С. 7.

жили²⁵ Проте, незважаючи на заборону, богослужіння там проводилися потай, вночі, тому влада віддала наказ вхід у печери засипати землею. У такому становищі «Аліпіїв печери» знаходяться й зараз²⁶.

У 1921 р. владою було закрито і Троїцько-Іллінський монастир зі знаменитими Антонієвими печерами і келією прп. Антонія. Замість монастиря при Свято-Троїцькому храмі була створена парафія, очолювати яку єпископ Пахомій доручив ігуменові Смарагду (Чернецькому)²⁷, одному із сподвижників о. Аліпія. Настоятелем Свято-Іллінської церкви був призначений ігумен Єфрем (Кислий), також однодумець Аліпія²⁸. Отця Аліпія відрядили настоятелем в село Свинь (у радянські часи перейменоване на Ульяновка), розташоване у кількох кілометрах від Чернігова, влаштувати там церковно-приходське життя, оскільки, за спогадами очевидців, влада не дозволила йому служити в місті, де він користувався чималим авторитетом²⁹.

Починати довелося буквально з нуля. Передусім було сформовано церковну общину, побудовано невеличкий глинобитний будиночок для проведення богослужінь, а з часом – невелику дерев'яну церкву на честь Казанської ікони Божої Матері. У 1923 р. стараннями о. Аліпія у с. Свинь було збудовано досить просторий дерев'яний Свято-Вознесенський храм³⁰. Як згадував протоієрей Іоанн Пращур, який 14-річним хлопчиком служив паламарем у о. Аліпія, для отримання дозволу на будівництво храму о. Аліпій буцімто їздив у Москву до самого «всесоюзного старости» М. Калініна. Дивно, але дозвіл на будівництво він одержав. Відтак місцева влада, за свідченням о. Іоанна, не могла перешкодити будівництву. Храм цей існує й дотепер³¹. Незабаром поруч з храмом була зведена ще одна церковна будівля, в якій о. Аліпій організував невеликий жіночий монастир з 18 черниць³².

У липні 1927 р. заступник місцеблюстителя московського патріаршого престолу Нижегородський митрополит Сергій (Страгородський, 1867–1944) оприлюднив документ, що дістав у церковній і світській історіографії назву «Декларація про лояльність Церкви до радянської влади». У цьому документі митрополит Сергій від імені усієї Руської Церкви проголосив, що віднині радощі та успіхи радянської влади – це радощі й успіхи Церкви, а невдачі влади – невдачі Церкви³³.

Вийшла подвійна ситуація: за Декларацією виходило, що «радощі» атеїстичної держави, що знищує Церкву, руйнує храми, саджає у в'язниці і табо-

²⁵ Карнабед А. Вказ. праця. С. 13.

²⁶ Цей унікальний підземний комплекс заслуговує окремої великої статті, тому ми торкнулися цієї теми лише побіжно.

²⁷ Руденко В. Тасмничий монах. *Чернігівські відомості*. 1999. № 40. Липень.

²⁸ ГДА СБ України, м. Чернігів, ф. П-11588, т. 1, спр. 256383, арк. 107 зв. Нині ця кримінальна справа зберігається в Державному архіві Чернігівської області; Шумило В. В. Вказ. праця. С. 15.

²⁹ Свідчення П. О. Фльорова; Свідчення К. О. Чайникової; Свідчення Марії Андріївни Атрощенко, яка близько знала ігумена Аліпія (Яковенка). Запис бесіди від 12 червня 1993 р., з архіву автора.

³⁰ Свідчення М. А. Атрощенко; Свідчення протоієрея Іоанна Пращура, який близько знав ігумена Аліпія (Яковенка). Запис бесіди від 15 червня 1994 р., з архіву автора; Руденко В. Тасмничий монах. *Чернігівські відомості*. 1999. № 40. Липень.

³¹ Слід, однак, зауважити, що в слідчій справі 1930 р. щодо будівництва церкви в с. Свинь стверджується, що церква та церковні будинки біля неї було споруджено о. Аліпієм «без соответствующего разрешения» влади. Див.: ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Арк. 13. Тож був дозвіл Калініна на будівництво церкви чи ні, але маємо факт: у 1923 р. церкву в с. Свинь було збудовано, і місцева влада не змогла цьому перешкодити.

³² Шумило С. Вказ. праця. С. 3.

³³ «Мы хотим быть православными и в то же время сознать Советский Союз нашей гражданской родиной, радости и успехи которой – наши радости и успехи, а неудачи – наши неудачи. ... Всякий удар, направленный в Союз, будь то война, бойкот ... сознается нами как удар, направленный в нас». Див.: Декларация митрополита Сергия о признании им советской власти. *Пред судом Божиим. Русская Православная Зарубежная Церковь и Московская Патриархия*. Монреаль, 1990. С. 5–9.

ри духовенство та віруючих, і навіть розстрілює, – віднині радощі й самої Церкви, а невдачі зі зруйнування Церкви – її ж, Церкви, і невдачі. Усіх, хто Декларацію не приймав, митр. Сергій оголошував «поза Церквою» та піддавав церковній забороні³⁴. Зрозуміло, що така лояльність, яка руйнує внутрішню свободу Церкви, була неприйнятна для совісті багатьох православних християн. Почалися стихійні протести, які потім прийняли організовану, наскільки це було можливо за умов гонінь, форму. Так у Руській Церкві зародився рух, що увійшов до історіографії під назвою Істинно-Православна (чи інакше – Катакомбна) Церква: до неї увійшли кращі представники єпископату і духовенства, які відокремилися від митрополита Сергія заради збереження «чистоти віри» і внутрішньої свободи Церкви «від втручання богоборчої влади». У Чернігівській єпархії в різний час до ІПЦ приєдналися архієпископ Пахомій (Кедров) і єпископ Дамаскін (Цедрик)³⁵. Усі чернігівські «ревнителі благочестя», які входили свого часу до гуртка ісихастів, також не підписали Декларацію і приєдналися до ІПЦ. Очолили цей рух в Чернігові ігумен Аліпій (Яковенко) та ієромонах Лаврентій (Проскура).

Ядро ревнителів православ'я на Чернігівщині складала архимандрит Георгій (Смильницький), ігумени Єфрем (Кислий), Паладій (Мищенко), Смарагд (Чернецький), Антоній і Миколай (прізвища поки не встановлені), Аліпій (Яковенко), ієромонахи Лаврентій (Проскура), Михаїл (Корма), Інокентій (Козько) та Малахія (Тишкевич), ієреї Гавриїл Павленко, Іоанн Смолічев, ієродиякон Мисаїл (СТИШКОВСЬКИЙ) та інші. Серед мирян, які не прийняли сергієвої Декларації, був відомий церковний письменник Сергій Нілус, який перебував на засланні у Чернігові з квітня 1926 р.³⁶.

У жовтні 1927 р. «за антирадянську агітацію і пропаганду», а фактично – за невизнання Декларації й активну протидію її введенню в церковне життя, ігумен Аліпій був заарештований і відправлений до Харківського ДПУ, де провів чотири місяці³⁷. За спогадами протоієрея Іоанна Пращура, чекісти увірвалися до оселі о. Аліпія на свято Покрови, плювали йому в очі, потім збили з ніг і стали жорстоко бити прикладами гвинтівок. Після знуцань, скривавленого, вони кинули його в машину та вивезли. За свідченням самого о. Аліпія³⁸, у харківській в'язниці від нього вимагали підписання Декларації³⁹.

На жаль, слідчої справи 1927 р. поки що віднайти не вдалося, тому можемо спиратися лише на свідчення очевидців та на справу 1930 р., у якій згадується також і про арешт 1927 року. Цікаво, що, за свідченням самого о. Аліпія (протокол допиту від 11 листопада 1930 р., арк. 2-зв.), офіційно його було заарештовано не за спротив Декларації, а за будівництво у с. Свинь церкви, нібито здійснене «без разрешения» влади. В обвинувальному висновку 1930 року про арешт трирічної

³⁴ «Мы потребовали от заграничного духовенства дать письменное обязательство в полной лояльности к советскому правительству ... Не давшие такого обязательства или нарушившие его будут исключены из клира, подведомственного Московской Патриархии». Див. текст Декларації: Пред судом Божиим... С. 9. Аналогічні вимоги пред'являлись і до духовенства, що знаходилися на території СРСР, з тою лише різницею, що в СРСР єпископів та священників, які не підписали Декларацію, було заарештовано та відправлено до концтаборів, а наприкінці 1930-х рр. майже всіх розстріляно.

³⁵ Див. детальніше: Шумило В. В. Схиархимандрит Лаврентий и его время... С. 10–24; Шумило В. В. Зарождение Истинно-Православной Церкви на Черниговщине. Доклад на международной научной конференции «Церковное подполье в СССР» (Чернигов, 18–19 ноября 2011 г.) (в печати); Тригуб О. П. Розгром української церковної опозиції в Російській православній церкві (1922–1939 рр). Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2009. С. 138–141.

³⁶ Шумило В. В. Схиархимандрит Лаврентий и его время... С. 15–16; ГДА СБ України, м. Чернігів, ф. П-4315, спр. 50035, арк. 1–34. Нині ця кримінальна справа зберігається в Державному архіві Чернігівської області; Михайловский Димитрий, диак. Три Пасхи исповедника. О пребывании С. А. Нилуса в Чернигове. *Вера и Жизнь (Чернигов)*. 2009. № 1–2 (14–15). С. 33–47.

³⁷ Руденко В. Останній печерник. *Просвіта (Чернігів)*. 2001. № 16. 13 квітня. С. 2.

³⁸ Спогади монахині Рафаїли. Запис бесіди, з архіву С. В. Шумила.

³⁹ Шумило С. Старець Аліпій. С. 3.

давності сказано: «в 1927 г. он был арестован Черниговским Окротделом ГПУ и направлен ГПУ УССР и содержался под стражей 4 месяца»⁴⁰. Тож арешт ієромонаха Аліпія (Яковенка) у 1927 р. не підлягає жодному сумніву.

Радянська репресивна машина у той час ще не набрала таких обертів, як у 1930–1937-мі роки. Тоді строки ще давали невеликі й розстрільних вироків майже не було. У 1928 р. отець Аліпій повернувся до Чернігова.

Перебування у в'язниці зміцнило о. Аліпія в переконанні, що радянська влада зневажає не лише християнські, але й просто людські моральні норми, і що лояльність до такої влади в тій формі, як цього вимагав від Церкви Сергій Страгородський, неприйнятна для совісті православного християнина. Відтоді він став одним з переконаних ідеологів ІПЦ на Чернігівщині.

Майже водночас у с. Свинь влада закрила побудований о. Аліпієм храм. Багато ікон місцеві комсомольці-активісти спалили, а церкву перетворили на зерносховище. Створена ігуменом Аліпієм чернеча община пішла в підпілля, на нелегальну форму служіння. Це була перша катакомбна община в Чернігові⁴¹.

Приблизно у цей час до Чернігова повернувся із заслання архієпископ Пахомій (Кедров). Натоді він ще не припинив канонічного спілкування з митр. Сергієм, намагаючись примирити «сергіян» і «непоминаючих» заради збереження, як він вважав, «церковного миру». Проте, приїхавши до Чернігова, Пахомій зустрівся з організованою опозицією своєму «просергіївському» курсу з боку духовенства і пастви. Характерно, що саме ігумен Аліпій, чий пастирський авторитет у Чернігові тоді був дуже високим, переконав свого преосвященного в згубності для Церкви сергіївського шляху: «(Арк. 202) Попытки Пахомия Кедрова перетянуть монахов на сторону легализованной патриаршей ориентации успеха не имели, т. к. Корма Михаил, один из первых, ссылаясь на “неправославие” Пахомия Кедрова отказался с ним совершать религиозные обряды, а остальные монахи, как Чернецкий (Арк. 202 зв.) Смарагд, Тишкевич Малахия, Проскура Лаврентий и другие продолжали доказывать Кедрову неправоту митрополита Сергия, в результате открытого против Пахомия Кедрова выступления со стороны монаха Алимпия, осужденного за контрреволюционную деятельность, Пахомий Кедров стал сдавать свои позиции и в результате примкнул к оппозиции»⁴².

Наприкінці 1929 р. був заарештований єпископ Дамаскін (Цедрик), у 1930 р. – архієпископ Пахомій (Кедров), 11 листопада 1930 р. – ігумен Аліпій (Яковенко)⁴³. На той час репресивна машина ще не торкнулася основного кістяка чернігівських ревнителів. Масові арешти духовенства ІПЦ в Чернігівській єпархії почнуться із середини 30-х рр., поки ж були заарештовані її найбільш впливові ідеологи.

Справу на ігумена Аліпія було заведено 11 листопада, а закінчено вже через дев'ять днів – 19 листопада 1930 р. Офіційним приводом до арешту послужив донос від 16 жовтня 1930 р.: «До Чернігівського рай ДПУ. Повідомляю, що 7 цього жовтня в церкві села Свинь Черн[ігівського] району під час похорон монашки піп Олімпій в проповіді сказав, що через три роки буде кінець світу – кайтеся і уничтожайте большевиков, за це простятся всі гріхи»⁴⁴. У справі фігурують всього три свідки, колгоспні активісти села Свинь; головне звинувачення: «релігійна

⁴⁰ ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Арк. 11: Обвинительное заключение по делу № 426 по обвинению Яковенко Алипия Андреевича по ст. 54-10 п. 2 УК УССР.

⁴¹ З цього часу, за благословенням єпископа Дамаскіна (Цедрика), ігумени Аліпій (Яковенко) та Лаврентій (Проскура) починають здійснювати постриги у чернецтво таємно.

⁴² Выписка з протоколу допита ігумена Єфрема (Кислого): ГДА СБ України, м. Чернігів, ф. П-11588, т. 1, спр. 256383, арк. 107 зв. Нині ця кримінальна справа зберігається в Державному архіві Чернігівської області.

⁴³ Див.: ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Справа № 426 по обвин[уваченню] Яковенко Алипия Андреевича по 54-10 ч. 2 ст. УК. УССР. Почато 11 ноября 1930 р. Скінчено 19 ноября 1930 р. (так у тексті – Авт.). Тут і далі мову оригіналу збережено.

⁴⁴ Там само. Арк. 5.

пропаганда» і зрив усіх заходів радянської влади, включаючи колективізацію. Прочитусмо хоча б деякі зі звинувачень, бо з них добре видно не тільки настрої ігумена Аліпія та більшості селян, а й авторитет, яким священик користувався серед людей:

«Прибыв в село Свинь, Яковенко усиленно занялся работой по втягиванию селян в религиозную общину и в результате им было втянуто почти все население села Свинь. К нему начали примыкать селяне других сел.

Имея большое влияние на селян, также пользуясь большим авторитетом среди них, он начал систематически проводить агитационную работу направленную против кампаний и мероприятий проводимых Соввластью на селе.

Яковенко устроил у себя сборище монашек, через каковых проводил свою агитационную работу среди женщин. К нему также собирались разные подозрительные лица со всей Украины.

За время пребывания его в селе Свинь, по его инициативе было построено 2 церкви и 2 дома к ним ...

Благодаря его агитации в селе Свинь по сей день неорганизован коллектив, также сорваны все кампании, каковые проводились на селе. С большим трудом была организована инициативная группа [по створенню колгоспу – Авт.], каковая скоро распалась благодаря проведенной работе со стороны Яковенко.

В связи с тем, что большинство селян состояли членами религиозной общины, общественная работа и работа по проведению той или иной кампании на селе совершенно замерла»⁴⁵.

Після звинувачення у «КАЙТЕСЬ И УНИЧТОЖАЙТЕ БОЛЬШЕВИКОВ И ЗА ЭТО ПРОСТЯТСЯ ВАМ ВСЕ ГРЕХИ»⁴⁶, цікаво про Леніна: «В арке, где висит портрет Ленина, Яковенко говорил селянам, что Ленин не заслуживает висеть в этой арке, сам же Яковенко, проходя мимо арки, всегда обходил таковую»⁴⁷.

І висновки слідства: «На основании вышеизложенного Яковенко Алимпий Андреевич 1881 г. рождения, происх[ождения] из села Пляхти, Репкинського р-на, иеро-монах села Свинь Черниговского р-на, неимуций, мало-грамотный, холост, подд[анный] УССР, состоял под следствием за постройку церкви без соответствующего разрешения, проживает в селе Свинь, Черниговского р-на – обвиняется в том, что будучи иеромонахом села Свинь, систематически в течении 9 лет т. е. с 1921 г. по 1930 г., использовывая религиозные предрасудки масс, проводил агитацию среди селян против кампаний и мероприятий проводимых Соввластью на селе, в результате чего все кампании проводимые на селе были сорваны и приняв во внимание, что дальнейшее его проживание на территории Черниговщины недопустимо и политически невыгодно, а посему полагал бы: возбудить ходатайство перед Суд-Тройкой ГПУ УССР о заключении в Концлагерь Яковенко Алимпия Андреевича, как социально-опасного элемента сроком на пять лет.

Справка: Яковенко Алимпий Андреевич содержится под стражей в Черниговском Допре и с сего числа перечисляется содержанием за Суд-Тройкой ГПУ УССР. Вещдоков по делу не имеется. 19/XI-30 г. г. Чернигов». Підписи: «Уполномоченный Русаков. Согласен: нач. след. части опер. группы ГПУ УССР Тилишевский. Утверждаю: нач. опер. след. группы Черниговщины Зихман. С избранной мерой соцзащиты согласен: прокурор Нельсон»⁴⁸.

Вирок «Особого Совецания при Коллегии ГПУ УССР от 21 декабря 1930 г.: ... Яковенко Алипия Андреевича – заключить в концлагерь, сроком на три

⁴⁵ ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Арк. 11–12.

⁴⁶ Саме так, усі слова з прописної літери.

⁴⁷ Там само. Арк. 12.

⁴⁸ Там само. Арк. 13.

года, считая срок с 11/XI 1930 г.»⁴⁹. 26 грудня «Киев[ским] ГПУ» було дано «распоряжение об исполнении» за № 147865⁵⁰.

Всього у слідчій справі 13 сторінок⁵¹, тож слідство було проведено нашвидкуруч і спиралось лише на один донос та свідчення трьох колгоспних активістів. Слідчий навіть не перейнявся пошуком компромату, який би свідчив про належність ігумена Аліпія до церковної опозиції. Важливо було не «докопатися до істини», а швидше завершити справу та засудити «політично невігідного» церковного діяча.

Ігумен Аліпій був етапований у концтабір біля Архангельська та провів свій табірний строк на лісозаготівлях, виконуючи виснажливу фізичну роботу разом зі своїм сотайником ієромонахом Інокентієм (прізвище встановити поки не вдалося). Повернувся він у 1935 р., таємно приєднавшись до своєї катакомбної чернечої общини у с. Свинь. У 1936 р., коли в Чернігові був розпочатий великий судовий процес і заарештовані усі священники та ченці, які належали до ІПЦ (майже всі вони загинули в концтаборах), о. Аліпій таємно переїхав до Чернігова, оскільки в невеликому селі в цей час знаходиться на нелегальному становищі було важче, ніж у місті. Крім того, потрібно було очолити істинно-православну паству, що осиротіла. Він організував таємний чернечий скит на Верхній Лісковичі, де в катакомбному храмі щодня здійснював божественну літургію⁵². Тоді ж його друг і сотайник ігумен Лаврентій (Проскура) також переходить на катакомбне становище, організувавши на Лісковичі декілька таємних чернечих общин⁵³.

Так і служили катакомбні отці-сповідники до початку Другої світової війни.

Напевно, не випадково саме вони – творці і натхненники ще в дореволюційний час у Чернігові гуртка монахів-ісихастів, творці відомих «Аліпієвої» і «Лаврентієвої» печер, де мали намір добровільно піти в усамітнення для молитви «за увесь мир, що у злі лежить», – створили таємні чернечі громади зі своїх послідовників у найжорстокіші роки комуністичних репресій. Вони усамітнилися, хоча і вимушено, пішли «в затвор» і вдалися до поглибленої молитовної праці, як мріяли про це в юності. Але й у своєму вимушеному усамітненні, незважаючи на небезпеку бути розкритими органами НКВС (що означало неминучу загибель), вони продовжували окормляти принижену і залякану православну паству – потайки, вночі приймаючи у себе не лише ченців, але й вірян. Завдяки їхньому молитовному і пастирському подвигу Православна Церква на Чернігівщині у ті страшні роки вистояла.

З окупацією України Німеччиною в 1941 р. отці Аліпій і Лаврентій вийшли з катакомб. Нова влада була такою ж людиноненависницькою і безбожною, як і колишня, але спочатку, заради пропагандистських цілей, окупанти дозволили відкрити вцілілі храми. Ігумен Лаврентій зайнявся відновленням своєї «альма-матер» – Троїцько-Іллінського монастиря, правда, тепер уже як жіночого, бо ченців-чоловіків у живих практично не залишилося (їх знищували разом зі священниками, тому що будь-який чоловік-чернець – потенційний священник). Ігумен Аліпій повернувся до села Свинь, у свій спаплюжений храм, відновлювати церковно-приходське життя, що занепало за радянської влади.

20 вересня 1943 р., коли Червона армія вела бої за Чернігів і військові увійшли в с. Свинь, отець Аліпій був убитий червоноармійцем кинutoю навмисно під ноги гранатою. Це був один з тих активістів-комсомольців, жителів села, що брав участь у паплюженні побудованого о. Аліпієм храму, спалював ікони і ненавидів

⁴⁹ ДАЧО. Ф. Р-8840. О. 3. Спр. 6259. Арк. 14.

⁵⁰ Там само. Довідка вклесна між арк. 14 і 15.

⁵¹ Після розгляду справи 13 червня 1989 р. – 16.

⁵² Цей таємний домовий храм віруючі прозвали «Аліпієвим подвір'ям».

⁵³ Детальніше див.: Шуміло В. Схиархімандрит Лаврентій (Проскура) – член Істинно-Православної Церкви на Чернігівщині. *Сіверянський літопис*. 2019. № 4–5. С. 67–80. DOI: 10.5281/zenodo.3546285.

священиків за їх вірність християнським ідеалам⁵⁴. Характерно, що це сталося після закінчення літургії, котру отець Аліпій служив у храмі, незважаючи на бомбардування села радянською авіацією. Як істинний ісихаст, він не припинив молитву навіть у хвилину небезпеки та пішов у світ інший, причастившись Христових Таїн.

Судячи з усього, отець Аліпій передчував свою близьку кончину. В усякому разі, відомо, що незадовго до дня загибелі він говорив своїм черницям і парафіянам, що «скоро покине їх». Він знав, що з поверненням радянської влади знову почнуться масові арешти, заслання в концтабори та розстріли⁵⁵ і, звичайно ж, розумів, що йому, священикові ІПЦ, який чудом уникнув арешту в 1936-му та загибелі в радянському концтаборі (де загинули майже всі його однодумці), арешту в 1943-му не минути. Розумів о. Аліпій і те, що у свої 62 роки, хворий на цукровий діабет, він не витримає допитів і нового табірної строку. Тому він готувався не лише до арешту, але й до смерті.

Після закінчення літургії о. Аліпій, вибачившись у черниць за можливі свої гріхи, відправив їх до укриття у виритий неподалік від храму окоп, а сам попрямував у село, щоб причастити когось з хворих прихожан, як він це робив зазвичай після кожної літургії. Черниці, опасаючись за життя свого пастиря, почали переконувати його сховатися разом з ними, проте він, повторно вибачившись, зі словами: «Не турбуйтеся, на все воля Божа. Простіть мені за все ще раз, я залишаю вас...», продовжив свою дорогу. У цей момент уздовж моста пробігав загін червоноармійців, серед яких був згаданий І. Пантелеєнко. Він зупинив солдатів і почав голосно, лихословлячи, ображати о. Аліпія, звинувачуючи його у «співпраці з німцями». Вся «співпраця» о. Аліпія полягала в тому, що він відновив у рідному селі Пантелеєнка храм, сплюндрований більшовиками, і служив у цьому храмі, окормляючи свою паству, принижвану новими окупантами. Більше пред'явити священикові було нічого, але і цього виявилось досить. Для таких, як Пантелеєнко, священицький сан сам по собі – вже злочин проти радянської влади. Із словами: «Расправимся с контрой...», він кинув в о. Аліпія гранату. За свідченням протоієрея Іоанна Пращура та М. А. Атрощенко, ігумена Аліпію відірвало ногу, а тіло його було знівечене осколками. Поховав о. Аліпія його друг і духовний сподвижник, священик ІПЦ Олексій Ткаченко, який служив у с. Киселівка. Невдовзі після загибелі о. Аліпія, в 1944 р. церкву в с. Свинь було закрито.

Так пройшов свій земний шлях один з кращих представників Чернігівщини. Він зростав на моральних ідеалах християнства, провагавшись у молодому віці, потім зберіг їм вірність до кінця своїх днів. У важкі роки випробувань він сам твердо стояв і допоміг встояти іншим. За ці ідеали страждав і за них прийняв мученицьку смерть, зійшовши на свою Голгофу.

Похований ігумен Аліпій (Яковенко) на церковному кладовищі в селі Свинь (нині – Вознесенське), неподалік від побудованого ним храму. «Аліпіїв печери», як і раніше, зариті, а у цій місцині молодь влаштовує пікніки.

⁵⁴ Відомо ім'я людини, яка вбила ігумена Аліпія – Іван Пантелеєнко. За свідченням Марії Андріївни Атрощенко, мешканки с. Свинь, яка близько знала ігумена Аліпія (Яковенка), в 1920–1930 рр. І. Пантелеєнко був співробітником НКВС і зробив доноси на багатьох невинних людей. М. А. Атрощенко була родичкою І. Пантелеєнка і знала його особисто.

⁵⁵ Про масові арешти органами НКВС на звільнених від німців територіях див., напр.: Сергєєва С., Смольська О. Понівечена доля чернігівської студентки / Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область. Упорядники: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, Б. О. Лисенко. Кн. 2. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2010. С. 586–588. Про арешт в 1943 р. Чернігівського архієпископа Симона (Івановського) див.: Шумило В. В. Схиархимандрит Лаврентий и его время... С. 30–31.

References

- HDA SBU Ch (Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Chernihiv) – SSA SSU Ch (Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine в Chernihiv). F. P-11588. T. 1. Spr. 256383.
- HDA SBU Ch – SSA SSU Ch. F. P-4315. Spr. 50035.
- Deklaratsija mitropolita Sergija o priznanii im sovetsoj vlast [Declaration of Metropolitan Sergiy on his recognition of Soviet administration]. (1990). *Pred sudom Bozhym. Russkaia Pravoslavnaia Zarubezhnaia Tserkov y Moskovskaia Patryarkhyia*. Montreal, Canada.
- Isichenko, I. (2007). Asketychna literatura Kyivskoi Rusi [Ascetic literature of Kievan Rus]. Kharkiv, Ukraine.
- Karnabed, A. (1995). Taiemnytsi Boldynykh hir (narys chetvertyi) [Mysteries of the Boldyni Mountains (Essay Four)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6.
- Korolev, V. (1998). Liuboviu pobezhdaia strakh. Zhyzneopysanyia Novomuchenikov Rossyiskykh. Arkhyepyskop Permskyi Andronyk, epyskop Solykamskyi Feofan, arkhyepyskop Chernyovskyy Vasyl'yi, epyskop Semyrechenskyi Pymen. 1867–1918 [Love conquering fear. Biographies of the new martyrs of Russia. Archbishop of Perm Andronik, Bishop of Solikamsk Feofan, Archbishop of Chernihiv Vasyl'yi, Bishop of Semirechensky Pimen. 1867–1918]. Fryazino, Russia.
- Kronshtadtskyi, I. (1893). Moia zhyzn vo Khriste [My life in Christ]. St. Petersburg, Russia.
- Melhunov, S. (1924). Krasnyi terror v Rossii. 1918–1922 [Red terror in Russia. 1918–1922]. Berlin, Germany.
- Mykhailovskyy, D. (2009). Tri Paskhi ispovednika. O prebyvanii S. A. Nilusa v Chernigove [Three Easter of confessor. About the stay of S. A. Nilus in Chernihiv]. *Vera i Zhizn – Faith and life*, 1–2 (14–15).
- Rklytskyi, N. (1958). Zhyzneopysanyie blazheneisheho Antonyia, mytropolita Kyeveskoho y Halytskoho [Biography of His Beatitude Anthony Metropolitan of Kyiv and Galych]. New York, USA.
- Kedrov, P. (2010). Rech na torzhestvennom zasedannyi Sviashchennoho Sobora, posviashchennomu pamiaty muchenychesky skonchavshesheho mytropolita Kyeveskoho Vladymyra (Bohoiavlenskoho), 15 (28) fevralia 1918 hoda [Speech at the solemn meeting of the Holy Council dedicated to the martyrdom of Metropolitan of Kiev Vladimir (Bogoyavlensky) February 15 (28), 1918]. *Vera i Zhizn – Faith and life*, 1–2 (16–17).
- Polskyi, M. (1949). Novyye Mucheniki Rossijskije [New Russian Martyrs]. New York, USA.
- Radianska vlada ta pravoslavna tserkva na Chernihivshchyni u 1919–1930 rr.: Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Soviet government and the Orthodox Church in Chernihiv region in 1919–1930]. (2010). Chernihiv, Ukraine.
- Rudenok, V. Ostanni pecheryk [The Last Caveman]. (2001). *Prosvita – Enlightenment*, 16.
- Rudenok, V. Taiemnychi monakh [Mystical monk] (1999). *Chernihivski vidomosti – Chernihiv News*, 40.
- Statement of K. A. Chainikovo (1992). Record of the conversation. Archive of V. V. Shumilo.
- Statement of M. A. Atroshchenko (1992). Record of the conversation. Archive of V. V. Shumilo.
- Statement of M. A. Atroshchenko (1993). Record of the conversation. Archive of V. V. Shumilo.
- Statement of P. O. Florov (1991). Record of the conversation. Archive of V. V. Shumilo.
- Statement of Ioann Prashchur (1994). Record of the conversation. Archive of V. V. Shumilo.
- Serhieieva, S., and Smolska, O. (2010). Ponivechena dolia chernihivskoi studentky [The fate of the Chernihiv student is humiliated]. *Reabilitovani istoriieiu – Rehabbed by history*. B. 2. Chernihiv, Ukraine.
- Skoropadskyi, P. (1995). Spohady: kinets 1917 – hruden 1918 [Memories: the end of 1917 – December of 1918]. Kyiv, Ukraine; Philadelphia, USA.
- Statement of the nun Rafaila. Record of the conversation. Archive of S. V. Shumylo.
- Tarascenko, A. (2006). Pakhomiy (Kedrov), arkhyepyskop Chernyovskyy: Materialy k byohrafyy [Pakhomiy (Kedrov) Archbishop of Chernigov: Materials for a biography]. Chernihiv, Ukraine.
- Tryhub, O. (2009). Rozghrom ukrainskoi tserkovnoi opozytzii v Rosiiskii pravoslavonii tserkvi (1922–1939 rr.) [The defeat of the Ukrainian church opposition in the Russian Orthodox

Church (1922–1939)]. Mykolaiv, Ukraine.

Ulianovskyi, V. (1997). Tserkva v Ukrainskii Derzhavi. 1917–1920 rr. (doba Hetmanatu Pavla Skoropadskoho) [Church in the Ukrainian State. 1917–1920 (Hetmanate Paul Skoropadsky)]. Kyiv, Ukraine.

Shumilo, V. (1995). Novosviashchennomuchenyk Vasylyi, arkhiepyskop Chernygovskiy [The new martyr Vasiliy, Archbishop of Chernihiv]. *Vera i Zhizn – Faith and life*, 1 (8).

Shumylo, S. (1999). Starets Alipii [Oldman Alipii]. *Troitskyi visnyk – Troitsia Bulletin*, 9.

Shumilo, V. (2001). Skhiarkhimandrit Lavrentii i eho vremia: Ocherk tserkovnoi istorii Chernihovshchiny (1868–1950 hh.) [Schiarchimandrite Lavrentii and his time: Essay on the church life of Chernihiv region (1868–1950)]. Chernihiv, Ukraine.

Shumilo, S. (2010). Proizvedeniya prepodobnoho Efrema Sirina v Kievskoi Rusi [The works of St. Ephraim the Syrian in Kyivan Rus]. *Vera i Zhizn – Faith and life*, 1–2 (16–17).

Shumilo, V. (2019). Skhyarkhimandryt Lavrentii (Proskura) – chlen Istynno-Pravoslavnoi Tserkvy na Chernihivshchyni [Schiarchimandrite Lavrentii (Proskura) – a member of the True Orthodox Church in Chernihiv region]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4–5. DOI: 10.5281/zenodo.3546285

Шуміло Віталій Вікторович – головний редактор наукового альманаху «Чернігівські Афіни», науковий секретар Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені Лазаря Барановича, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Shumilo Vitaliy V. – Editor-in-Chief of the scientific journal “The Chernihivian Athens”, academic secretary of the Lazar Baranovych Research Institute of Religion’s History, T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium” (53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: chernigivski_afiny@mail.ru

TRUE ORTHODOX CHURCH IN CHERNIHIV LAND AND THE ABBOT ALIPII (YAKOVENKO)

The purpose of the article is to objectively cover biographical data on the life and activities of the Chernihiv abbot Alipii (Oleksandr A. Yakovenko) through the prism of his affiliation with the True Orthodox Church (TOC). Research methodology is based on anthropological approach and biographical method. Scientific novelty. On the basis of the evidence collected by the author, the biography of Abbot Alipii was reconstructed in view of his involvement in the existence of the TOC on the territory of Chernihiv region. Conclusions. Abbot Alipii was one of the most influential adherents of the Orthodox faith during the coming of Soviet administration and anti-church politics. In October 1927, “for anti-Soviet agitation and propaganda”, and, in fact, for not recognizing the “Declaration of the Church’s loyalty to Soviet power” and actively resisting its introduction into church life, Abbot Alipii was arrested and sent to the Kharkiv GPU for four months. According to the testimony of pr. Alipii, in the Kharkiv prison, he was required to sign the Declaration. Unfortunately, the case of 1927 has not yet been found, so we can only rely on eyewitness statements and the case of 1930, which also mentions the arrest of 1927. Imprisonment strengthened pr. Alipii is convinced that the Soviet power despises not only Christian but also human moral norms, and that loyalty to such power in the form required by the Church of Sergiy Stragorodskiy is unacceptable to the conscience of the Orthodox Christian. Since then, he has become one of the convinced ideologues of the TOC in Chernihiv. In 1936, when a large trial was launched in Chernihiv and all priests and monks belonging to the CPI were arrested, Fr. Alipiy secretly moved to Chernihiv, because it was necessary to head a truly orphaned congregation. He organized a secret monastery on the Upper Liskovytsia, where he performed a divine liturgy daily in the catacomb temple. With the occupation of Ukraine by Germany in 1941 Alipius left the catacombs and went to his temple in the village Slyn. September 20, 1943, when the Red Army fought for

Chernihiv and the military entered the village Svyn pr. Alipii was killed by a soldier thrown intentionally a grenade.

Keywords: *Abbot Alypii (Yakovenko), Archbishop Pakhomii (Kedrov), Bishop Damaskin (Tsedrik), Archimandrite Lavrentii (Proskura), True Orthodox Church, Catacomb Church, Sergianism, Hesychasm, Chernihiv Diocese, Chernihiv Region.*

Дата подання: 1 січня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 5 березня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шуміло В. Істинно-Православна Церква на Чернігівщині та ігумен Аліпій (Яковенко). *Сіверянський літопис*. 2020. №1. С. 124–137. DOI: 10.5281/zenodo.3732582.

Цитування за стандартом APA

Shumilo, V. (2020). *Istynno-Pravoslavna Tserkva na Chernihivshchyni ta ihumen Alipii (Yakovenko)* [True Orthodox Church in Chernihiv land and the Abbot Alipii (Yakovenko)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 124–137. DOI: 10.5281/zenodo.3732582.